SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TA'LIM OLUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Nosirova Ziyoda Sherzodbek qizi
Tadqiqotchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari asosida ta'lim oluvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari va didaktik shartlari yoritilgan. Sun'iy intellekt yordamida axborotning ishonchliligini baholash, dalillarni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni qiyoslash va asoslangan xulosalar chiqarish jarayonlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tanqidiy fikrlash, generativ sun'iy intellekt, axborot savodxonligi, dalillar tahlili, refleksiya, raqamli ta'lim, mustaqil fikrlash.

Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri ta'lim oluvchilarda tayyor axborotni o'zlashtirish bilan cheklanmaydigan, balki uning mazmunini tahlil qilish, ishonchliligini tekshirish, dalillarni baholash va mustaqil xulosalar chiqarishga asoslangan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdan iborat. Raqamli axborot oqimining kengayishi hamda generativ sun'iy intellekt tizimlarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi ushbu vazifaning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Chunki sun'iy intellekt qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotni umumlashtirishi, muayyan muammo bo'yicha turli qarashlarni taklif qilishi va savollarga javob berishi mumkin. Biroq u taqdim etgan ma'lumotlarning barchasi ham to'g'ri yoki yetarlicha asoslangan bo'lavermaydi. Shu sababli ta'lim oluvchi sun'iy intellektdan olingan javobni tayyor bilim sifatida qabul qilmasdan, uni tanqidiy tekshirish va boshqa manbalar bilan taqqoslashga o'rganishi zarur.

Tanqidiy fikrlash muayyan masala yuzasidan ma'lumotlarni shunchaki qabul qilish emas, balki ularning mantiqiy asoslarini aniqlash, dalillarni tekshirish, qarama-qarshi nuqtayi nazarlarni hisobga olish va asoslangan hukm chiqarish jarayonidir. P.Facione tanqidiy fikrlashni talqin qilish, tahlil, baholash, xulosa chiqarish va o'z fikrlash faoliyatini nazorat qilish kabi o'zaro bog'liq intellektual ko'nikmalar orqali izohlaydi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, sun'iy intellekt asosidagi ta'limda asosiy e'tibor texnologiyaning javob berish imkoniyatiga emas, balki ta'lim oluvchining olingan javobni qanday tahlil qilishi va baholashiga qaratilishi lozim.

Sun'iy intellektning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi birinchi imkoniyati turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash uchun sharoit yaratishidir. Masalan, ta'lim oluvchi muayyan ijtimoiy, ilmiy yoki ekologik muammo yuzasidan dastlab o'z fikrini shakllantiradi. Keyin sun'iy intellektdan ushbu masala bo'yicha muqobil qarashlarni taqdim etishni so'raydi. Olingan javoblar mustaqil fikr bilan qiyoslanib, ularning dalillari, mantiqiy izchilligi va cheklangan jihatlari aniqlanadi. Bunday faoliyat ta'lim oluvchini birgina qarash bilan cheklanmasdan, masalani turli tomonlardan ko'rib chiqishga undaydi. Muhimi, sun'iy intellektning fikri yakuniy hukm sifatida emas, balki tahlil uchun material sifatida qo'llanadi.

Ikkinchi imkoniyat axborotning ishonchliligini baholash ko'nikmasini shakllantirish bilan bog'liq. Generativ sun'iy intellekt ayrim vaziyatlarda noaniq, eskirgan yoki noto'g'ri ma'lumotlarni ishonchli ohangda taqdim etishi mumkin. Shu sababli ta'lim oluvchilarga sun'iy intellekt javoblaridagi faktlarni rasmiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va boshqa ishonchli manbalar orqali tekshirish topshiriqlarini berish maqsadga muvofiq. Bunda ular dalil bilan taxminni farqlash, ma'lumotning kelib chiqishini aniqlash, manbalar o'rtasidagi tafovutlarni topish va xulosaning asoslanganlik darajasini baholashni o'rganadilar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Natijada sun'iy intellektdan foydalanish axborot iste'molini tezlashtirish bilangina cheklanmay, axborot savodxonligi va tanqidiy tahlilni rivojlantirish vositasiga aylanadi.

Uchinchi imkoniyat muammoli ta'limni tashkil etish bilan izohlanadi. O'qituvchi sun'iy intellekt yordamida bir muammoga oid qarama-qarshi dalillar, muqobil yechimlar yoki muhokama uchun savollar tayyorlashi mumkin. Masalan, "Sun'iy intellekt ta'lim sifatini oshiradimi?" degan savol yuzasidan talabalar uning afzalliklari va ehtimoliy xavflarini tahlil qiladilar. Ular vaqtni tejash, individual yordam va axborotga tezkor kirish imkoniyatlarini akademik halollik, noto'g'ri axborot hamda mustaqil fikrlashning susayishi ehtimoli bilan qiyoslaydilar. So'ngra o'z pozitsiyalarini dalillar bilan asoslaydilar. Ushbu jarayonning pedagogik qiymati tayyor javobni topishda emas, balki muammoning murakkabligini anglash, dalillarni saralash va asoslangan qaror qabul qilishda namoyon bo'ladi. Sun'iy intellekt asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda savol berish strategiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Ta'lim oluvchi tizimdan faqat ma'lumot so'rash o'rniga, muayyan fikrni tasdiqlovchi va unga qarshi dalillarni keltirishni, qarashdagi mantiqiy kamchiliklarni aniqlashni yoki muqobil tushuntirishlarni taklif etishni so'rashi mumkin. Biroq bunday javoblar ham tekshirishni talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi savolni shakllantirish, javobni baholash va dalillarni mustaqil tekshirishni yagona o'quv faoliyati sifatida tashkil etishi kerak. Bu yondashuv ta'lim oluvchining faqat javob olishga emas, balki savolning mohiyatini anglashga va fikrlash jarayonini chuqurlashtirishga e'tiborini kuchaytiradi.

Mazkur nazariy qarashlar asosida sun'iy intellekt yordamida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning quyidagi amaliy ketma-ketligini taklif etish mumkin: muammoni aniqlash – dastlabki fikrni shakllantirish – sun'iy intellekt orqali muqobil qarashlarni olish – dalillarni tekshirish – qiyosiy tahlil – mustaqil xulosa chiqarish – refleksiv baholash. Ushbu ketma-ketlikda ta'lim oluvchi dastlab muammo bo'yicha o'z pozitsiyasini belgilaydi. Keyin sun'iy intellekt taqdim etgan qarashlarni boshqa manbalar bilan tekshiradi, ularning kuchli va zaif jihatlarini aniqlaydi hamda yakuniy xulosasini asoslaydi. Yakunda u o'z fikri qanday o'zgarganini, qaysi dalillar muhim bo'lganini va qaysi ma'lumotlar qo'shimcha tekshiruvni talab qilishini tahlil qiladi. Bu ketma-ketlik maqola doirasida taklif etilayotgan metodik yondashuv bo'lib, uning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali baholanishi lozim.

Sun'iy intellektdan pedagogik maqsadda foydalanish masalasi xalqaro tadqiqotlarda ham muhokama qilingan. E.Kasneci va hammualliflar katta til modellarining ta'limdagi imkoniyatlari bilan bir qatorda, noto'g'ri axborot, tarafkashlik va javoblarni tanqidiy tekshirish zaruratiga e'tibor qaratadilar. UNESCOning 2023-yilda e'lon qilingan qo'llanmasida esa generativ sun'iy intellektni ta'limda qo'llashda inson manfaatlari, pedagogik maqsadga muvofiqlik, ma'lumotlar xavfsizligi va inson nazoratini ta'minlash muhimligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuvlar sun'iy intellektni ta'lim oluvchining o'rniga fikrlovchi tizim sifatida emas, balki uning intellektual faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muayyan pedagogik shartlarga rioya etishni talab qiladi.

Birinchidan, topshiriqlar tayyor javobni ko'chirishga emas, tahlil va asoslashga yo'naltirilishi lozim.

Ikkinchidan, ta'lim oluvchilar sun'iy intellekt javoblarini tekshirish uchun ishonchli manbalardan foydalanishga o'rgatilishi zarur.

Uchinchidan, baholashda faqat yakuniy natija emas, balki fikrlash jarayoni, dalillarning sifati, muqobil qarashlarni hisobga olish va xulosaning asoslanganligi ham inobatga olinishi kerak.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

To'rtinchidan, sun'iy intellektdan foydalanish akademik halollik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va texnologiya cheklovlarini anglash tamoyillari asosida amalga oshirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt ta'lim oluvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarga ega, biroq uning samarasi texnologiyadan foydalanishning o'zi bilan belgilanmaydi. Asosiy natija ta'lim oluvchining olingan axborotni tekshirishi, dalillarni qiyoslashi, turli nuqtayi nazarlarni baholashi va mustaqil xulosa chiqarishida namoyon bo'ladi. Shu bois sun'iy intellekt asosidagi ta'limda pedagogik yondashuvlar ta'lim oluvchining intellektual faolligini saqlash, tanqidiy savollar berish va fikrini dalillar bilan asoslashga yo'naltirilishi zarur. Bunday tashkil etilgan ta'lim jarayoni raqamli muhitda ongli, mas'uliyatli va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Facione P. A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. – Millbrae, CA: The California Academic Press, 1990.
2. Kasneci E. et al. ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274. –
DOI: https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274.
3. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023. –
URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693.
4. Dwivedi Y. K. et al. So What if ChatGPT Wrote It? Multidisciplinary Perspectives on Opportunities, Challenges and Implications of Generative Conversational AI for Research, Practice and Policy // International Journal of Information Management. – 2023. – Vol. 71. – Article 102642.
DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.